

Hledíková, Zdeňka

Diplomatické pozadí vzniku panství Jana Lucemburského v severní Itálii v dubnu 1331

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
2003, vol. 52, iss. C50, pp. [89]-100

ISBN 80-210-3380-0

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102538>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENKA HLEDÍKOVÁ

DIPLOMATICKÉ POZADÍ VZNIKU PANSTVÍ JANA LUCEMBURSKÉHO V SEVERNÍ ITÁLII V DUBNU 1331

Ovládnutí některých měst severní Itálie Janem Lucemburským a pokus o vytvoření dědičné signorie lucemburského rodu v Lombardii a Toskánsku je české a samozřejmě i světové literatuře dobře známou dějinnou epizodou. V tomto příspěvku také naprosto nemá jít o jeho nové nebo jen zásadně úplnější vyličení. Tématem jsou zde tři písemnosti v české literatuře v podstatě nepovšimnuté, jež zachycují diplomatickou aktivitu okolí krále Jana Lucemburského, jež doprovázela budování jeho italského panství, k jehož zajištění směřovala.

Nejprve však shrňme události, na jejichž historickém pozadí tyto písemnosti vznikly.

Na italskou půdu vstoupil Jan Lucemburský 31. prosince 1330, kdy, zaštitěn výzvami tamních ghibellinů, přijal vládu nad Brescií.¹ Svým samostatným vstupem do Itálie reagoval mimo jiné i na dohody mezi císařem Ludvíkem Bavorskem, po jehož boku měl Jan původně do Itálie táhnout, a Habsburky o rozdělení nástupnictví v Tyrolsku a Korutanech, které český král nárokoval pro svůj rod. Záhy za Brescií následovala, jak je dobře známo, řada dalších lombardských, emilijských a toskánských měst, které uznaly Jana, nikoliv císaře, za svého pána, takže se český král nečekaně stal další závažnou silou v boji o mocenské ovládnutí severní Itálie. Jan Lucemburský vystupoval v Itálii na základě starých pověření, pro tento specifický případ však nijak neobnovených, jako císařský vikář a to mu získávalo jak přízeň procísařsky naladěných komun, tak čas, když jednotlivé severoitalské či o severní Itálii se zajímající síly zprvu očekávaly, zda by nový vládce přeci nemohl být onou nadstranickou silou, jež by protikladné tendence dovedla překlenout.

Jednou ze stran, jejichž zájmy se v severní Itálii křížily, byl i papež Jan XXII., jehož legát Bertrand du Pojet vybudoval od počátku svého působení v Lombardii (byl jmenován legátem už 1319) pevné zázemí papežského vlivu v této oblas-

¹ Souhrnné vyličení s odkazy na speciální literaturu Š u s t a , Josef: *Král cizinec (Jan Lucemburský)*. Praha 1939, s. 511–524. S p ě v á ě k , Jiří: *Jan Lucemburský a jeho doba*. Praha 1994, s. 477–485.

ti,² jež mělo centrum v Bologni. Náhlý vzestup a úspěch Jana Lucemburského vyvolal v legátovi jistě nevraživost a rozpaky, jak se má zachovat k nové místní síle. Legát bezpochyby znal dobré, respektující vztahy mezi českým králem a papežem, podepřené i spojenectvím obou zainteresovaných stran s francouzským královským dvorem. Bylo proto nejen jeho, ale obecným míněním, že Jan Lucemburský asi vstoupil na italskou půdu v dorozumění a dokonce z pověření papežova. Jan XXII. však tyto pověsti už od poloviny ledna 1331 v listech Milánu a Florencii dementoval.³ Do našich úvah na téma dorozumění či nedorozumění českého krále s papežem můžeme zapracovat ještě skutečnost, že diplomatická aktivita Jana Lucemburského byla sice vždy překotná, ale nepostrádala obratnosti a jisté prozíravosti. Obecně vzato by proto spíše bylo s podivem, kdyby král spoléhal jen na vlastní úspěchy a zásahy do správy měst, jež jeho vládu přijala, a kdyby se nepokusil zabezpečit si současně když ne podporu tedy alespoň počáteční diplomatickou neutralitu papežovu.

Z literatury je skutečně známo, že Jan Lucemburský vyslal k papeži do Avignonu poselstvo, jež mělo hlavu církve příznivě naklonit královi postavení. Poselstvo vedli Joffrid z Leiningen a Jan ze Saarbrückenu,⁴ porýnští pánové, kteří byli v Janově doprovodu od jeho vstupu do Brescie⁵ a tedy dobře obeznámeni s italským postupem a záměry krále. Dorazili do Avignonu 28. března 1331⁶ a doložení jsou tam přinejmenším do 12. dubna toho roku.⁷ Bezpochyby ve srozumění s avignonským diplomatickým postupem pak stálo paralelní jednání, které vedl Jan osobně s legátem Bertrandem zprvu 16. dubna za účasti řady dalších významných osob v Castelfrancu u Modeny a následujícího dne jednal pouze on s legátem v Piumacciu.⁸ Předpokládá se, že tato jednání byla, stejně jako avignonská, uzavřena dohodou. Znění obou dohod, pokud skutečně byla písemnou formou zachycena, jsou však poněkud záhadná. Ve III. dílu základní Emlerovy edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*⁹ je

² Základní speciální práci zůstává stále C i a c i o , Lisetta: *Il Cardinale legato Bertrando del Poggetto in Bologna 1327–1334*. Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia Patria per la Romagna, III. Serie, Vol. 23, 1904.

³ Zmiňuje S p ě v á č e k , J.: *Jan Lucemburský*, s. 480. Edice těchto listů nyní *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (= MBV). Tomus prodromus. Ed. Z. Hledíková. Praeae 2003, č. 919 a 921.

⁴ Š u s t a , J.: *Král cizinec*, s. 520, s doklady M e r c a t i , Angelo: *Dall'Archivio Vaticano*. Proposte di Giovanni, il francofilo re di Boemia, a Giovanni XXII. In: *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 61, 1949, s. 195–196.

⁵ Š u s t a , J.: *Král cizinec*, s. 511.

⁶ Podle dokladů v papežských účtech, MBV, prodromus, č. 940.

⁷ Tamtéž, č. 942.

⁸ Š u s t a , J.: *Král cizinec*, s. 521. S p ě v á č e k , Jiří: *Jan Lucemburský*, s. 481.

⁹ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (= RBM) III. Ed. J. Emler. Praeae 1890. Emlerova edice je tu převzata z vydání Wilhelma P r e g e r a : *Beiträge und Erörterungen zur Geschichte des Deutschen Reiches in den Jahren 1330–1334*. Abhandlungen der historischen Classe der königlichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften, B.15, Abt. II. München 1880, s. 63.

pod číslem 1750 otištěn jakýsi německy psaný text, který sám sebe označuje za dohodu mezi papežem Janem XXII. a Janem Lucemburským. Text není datován, nicméně editor mu přiřkl datum 17. dubna 1331, čímž ho ztotožnil s dohodou v Piumacciu. Nehledě na to, že dohoda, kde jednou stranou byl papež, by jistě nebyla sepsána v němčině (a mohlo by nanejvýš jít o dodatečný překlad), je na pováženou i skutečnost, že jako smluvní strana je uváděn papež Jan XXII. a nikoliv jeho legát Bertrand, který by v dohodě z Piumaccia musel být jako jednající strana, třeba zastupující, uveden. Šusta se hodnocení tohoto kusu obsaženého v RBM zcela vyhnul, byť líčí dohody v Piumacciu a ví i o králových vyslancích ke kurii.¹⁰ Blíže pravdě je v tomto případě Spěváček,¹¹ který předpokládá uzavření tajné dohody mezi papežem a Janem Lucemburským, které vedlo ke smlouvě v Piumacciu, již Spěváček ztotožňuje s textem otištěným v RBM.

Z pochopitelných důvodů nemohl ani Spěváček v době, kdy svou knihu psal, znát drobný článek Angela Mercatiho z roku 1949,¹² české literatuře vesměs neznámý, kde jsou publikovány dvojí návrhy diplomatických dohod mezi Janem XXII. a Janem Lucemburským; Mercati spojil jedno z nich s jednáními králových vyslanců, jež předcházela dohodám v Piumacciu, druhý váže hypoteticky spíše k situaci kolem odchodu Jana Lucemburského z Itálie. Těmito texty jsem se zabývala v souvislosti příprav edice Vatikánských Monument této doby a přiznávám, že jsem sama narazila na Mercatiho stat' až dodatečně. Předběžně tu budiž hned řečeno, že ve světle těchto pramenů je text publikovaný v RBM (a předtím Pregerem) volnou německou parafrází dohody uzavřené s Janem XXII. vyslanci krále Jana Lucemburského a snad králem samým v Avignonu a tedy před jednáními v Piumacciu. Latinský a autentický text dohody s papežem se však rovněž dochoval,¹³ a to společně s dalšími dvěma rozdílnými texty předběžných návrhů králových vyslanců, jež měly k dohodě směřovat. Jimi se budeme dále zabývat.

Není třeba zvlášť zdůrazňovat, že písemných dokladů o diplomatických jednáních na nejvyšší úrovni není pro vrcholný ani počínající pozdní český středověk dochováno nijak mnoho. Závažná jednání se povětšinou dala ústně¹⁴ a písemnou formou byly expedovány jen mnoho neříkající reakce na ústní sdělení vyslanců nebo doporučující listy pro ně, kurtoazní sdělení a neurčité sliby. I z nich se dá leccos vyčíst, ale ne podstata projednávaného. O to zajímavější může být bližší přihlédnutí i k formě dochovaných návrhů dohody z 1331.

Jde o tři samostatná a věcně se sice doplňující, ale nepřekrývající znění, vesměs dochovaná ve formě konceptu ve dvou případech o dvou, v posledním případě o sedmi papírových listech. Přitom jde o koncepty rozličného stupně. Je-

¹⁰ Souvisí to nejspíše s jeho nedůvěrou k Pregerovým závěrům, že Jan Lucemburský jednal v Itálii se souhlasem papeže. Srov. Š u s t a , J.: *Král cizinec*, s. 525, pozn. 1.

¹¹ S p ě v á č e k , J.: *Jan Lucemburský*, s. 481.

¹² M e r c a t i , A.: *Dall'Archivio Vaticano*, s. 195–209, edice od s. 201.

¹³ *Archivio Secreto Vaticano* (= ASV), fond Instrumenta miscellanea, sg. 1206, 1206 A1, A2, 1206 B.

¹⁴ Vycházím tu z frekvence a ze znění sekretních listů Jana XXII. určených českému králi.

den, nejstručnější, v podstatě objektivně sepisuje jednotlivé body, o nichž chtějí vyslanci jednat; je nejstručnější a bez kurtoazní formy a obsahuje značné množství škrťů a stylistických změn a úprav.

Druhý koncept dostal už formu listu, fakticky textu, který v této formě vyslanci ústně přednesli papeži. Na něho se obrací celé znění dodatečně vepsaným oslovením *Sanctissime pater et domine sancte*. Stylistika tohoto „listu“, fakticky řeči, je vzletná a užívá rozsáhlých frází a v celém textu se důsledně obrací druhou osobou plurálu k papeži; škrťů a oprav, byť nepříliš rozsáhlých, je v celém textu stále ještě velké množství.

Naopak jen několik oprav zůstalo ve třetím konceptu, v konečném znění dohody mezi Janem XXII. a Janem Lucemburským. Ta opět opustila listovou formu a po úvodní klauzuli, oznamující, že se oba Janové, papež a král, dohodli na následujících člancích, je jednotlivě vypočítává. V jednom z nich (sedmnáctém) zachycuje i příkaz papeže, aby po splnění závazků v předchozích bodech obsažených byly o všech ujednáních vystaveny přítomnými notáři instrumenty. Ani v tomto případě tedy nejde o definitivní text oboustranně závazné dohody, ale právě jen o koncept, který je striktně vzato protokolem konečné úmluvy, nikoliv celého jednání a který mohl sloužit jako podklad pro vypracování konečného instrumentu. Dochovaný protokol ukončoval jednu, byť podstatnou fázi diplomatického jednání a teprve na dalším vývoji situace mělo být, zdali se věcná ujednání v něm zachycená stanou smlouvou dlouhodobě platnou.

Než bude možné zařadit koncepty do známých souvislostí diplomatických jednání kolem počátků Janova panství v severní Itálii, je nutné je tu poněkud obsahově charakterizovat. Nezachycují totiž tytéž skutečnosti, koncepty na sebe nikterak nenavazují ve smyslu postupu jednání, ale je z nich přesto patrný posun v postoji zúčastněných stran i posun některých v návrzích obsažených skutečností směrem ke znění zachycenému v dohodě.

Nejsamostatnějším je onen nejjednodušší koncept¹⁵ obsahující pět bodů navrhovaných vyslanci krále Jana papeži jako královny předběžné nabídky k jednání. Je až s podivem, že čtyři z těchto pěti bodů se vůbec netýkají italských událostí, ale králova vztahu k Ludvíku Bavorovi. Vyslanci Jana Lucemburského tu navrhují králův slib, že nikdy nebude holdovat Ludvíku Bavorovi ani mu neslíbí věrnost, nad Bavořem nevyřkne v jeho záležitostech, v kterých se podřídil královu výroku, nic bez předběžné porady s francouzským králem; naopak se všemožně přičiní, aby se Bavor podřídil výroku francouzského krále a ten dodržoval. Pokud by se k tomu císař neměl a papeži by se zdálo, že český král pro Bavorovu povolnost učinil málo, nabídli nunciové slib krále Jana, že pak učiní, cokoliv by nařídil francouzský král, a dokonce, kdyby se papeži jen zdálo, že král Jan mohl učinit v celé záležitosti víc, nabídli, že Jan bude ve všech zaalpských i ostatních záležitostech (týkajících se Bavora) dodržovat vše, co nařídí francouzský král.

Zahrocení proti Ludvíku Bavorovi je silné, ale tak obecné, že by mohlo časově patřit do kteréhokoliv období pokročilejší fáze bojů mezi papežstvem a Lud-

¹⁵ ASV, Instr.misc., sg. 1206 B, MBV, prodromus, č. 938.

víkovým císařstvím,¹⁶ nejvýraznější je však v návrzích vedoucí role francouzského krále, do jehož rukou tu Jan Lucemburský vkládá všechny svůj postoj k Ludvíku Bavorovi a jemuž se fakticky podřizuje. To jistě předpokládalo spolehlivé zázemí v bezpečně dobrém vztahu k Filipovi VI. z Valois, který pak mohl být bez obav využit jako argument ve snaze získat papeže na Lucemburkovu stranu. Že několikrát odvolání se na výrok francouzského krále je tu diplomatickým tahem, který má podepřít dva hlavní body návrhů, jimiž je postoj Jana Lucemburského papeži doporučován, naznačuje jejich zařazení až za tyto dva hlavní body. Druhý z nich, zatím nezmiňovaný, také bezpečně spojuje tento koncept s počátky angažovanosti Jana Lucemburského v Itálii: vyslanci krále Jana nabízejí papeži slib, že král bude *corpore, bonis et gentibus suis* chránit jeho a církev před všemi spolky italských „tyranů“¹⁷ namířených proti papeži a před všemi, kdo by chtěli vládnout v Itálii, a to tak, že by zemi, kterou by se králi proti těmto tyranům podařilo získat, bude král držet stejným způsobem – za což je žádáno – jako zemi, kterou drží v Zaalpí. Že by ono *modo et forma, quibus est supplicatum de illa* mohlo být vztaheno na dochovaný úsek druhého bodu návrhu vyslanců, je bohužel nejednoznačné, snad tu mohla existovat širší verze předběžné žádosti vyslanců, jež měla vyjasnit právní postavení Janových územních zisků v Itálii, snad byla tato věc, resp. sama možnost Janova územního postupu do Itálie, opravdu jen takto zpovzdálí opatrně naznačena. Druhá eventualita je pravděpodobnější, obě však znamenají, že Jan Lucemburský vstoupil na italskou půdu alespoň ze svého stanoviska s vědomím papeže, když mu to přeci jeho vyslanci předem naznačili... Nešlo tu ovšem o nic víc než o velmi schopnou diplomacii hrající o čas, kdy se král těmito návrhy u papeže legitimuje jako jeho spojenec a odmítá vztah k Ludvíku Bavorovi a přitom v Lombardii vystupuje jako samozvaný říšský vikář. Proniklo-li něco z těchto návrhů na veřejnost, není divu, že se Viscontiové nebo Florencie u kurie dotazovali, zda opravdu jedná Jan Lucemburský v Itálii se souhlasem papeže.

Nasadě je ale i závěr týkající se datování tohoto konceptu. Archivní signaturou je koncept připojen k dohodě předcházející smlouvu v Piumacciu, do doby přítomnosti Janových vyslanců u kurie, tedy do rozmezí 28. března až ante 17. dubna 1331; Mercati klade naopak vznik tohoto návrhu až do pozdního léta 1332; sama jsem se v MBV přidržela datování do přelomu března a dubna 1331. Dnes, po bližším rozboru situace než jaký mohl být proveden v rámci přípravy

¹⁶ Ve skutečnosti reaguje na nesouhlas papeže z 21. září 1330 s ujednáním mírové dohody mezi papežem a Ludvíkem Bavorcem, jak ji připravili král Jan a trevírský arcibiskup Balduin. Srv. MBV, prodromus, č. 901. Souvislosti srov. Š u s t a, J.: *Král cizinec*, s. 493–496. M e r c a t i, A.: *Dall'Archivio Vaticano*, s. 200, řadí naopak tyto návrhy až do léta 1332, kdy Jan Lucemburský už opustil Itálii. – Rozpaky se zařazením tohoto konceptu naznačují obě archivní poznámky u něm připsané. Marginální poznámka při horním okraji prvního z obou listů, pocházející z 18. století – je psána rukou G. Garampiho – říká: *Capitula oblata pontifici novi [i.e. Benedicti XII.] ab rege [Boemie] contra Bavarum*. Naopak na verzu druhého folia je připsána poznámka nepřilíš mladší než celý text, která tento koncept označuje jako *Tractatus super creacione regni Lombardie*.

¹⁷ V mluvě kuriálních pramenů této doby jde o všechny místní vládcy ghibellinského zaměření.

edice, však váhám: jestliže Jan XXII. dementoval pověsti o postupu Jana Lucemburského v souladu s papežovou vůlí už v polovině ledna, měl by koncept návrhů Lucemburkových vyslanců papeži Janu XXII., který králův vstup do italského území avizoval a který tu zatím sledujeme, pocházet, pokud měl mít reálný smysl, z doby před tímto datem. Futurum užitě v návrhu a vztahující se na status zemí, které Jan na tyranech *acquiri contigerit*, naznačuje skutečně budoucnost i v tom reálném smyslu, že návrhy podali vyslanci papeži před Janovým vstupem do Itálie, tedy někdy v posledním týdnu roku 1330. Jan Lucemburský se tehdy v Tridentu na delší čas odvrátil od Ludvíka Bavora pro tyrolsko-korutanské nástupnictví, takže většina článků odmítajících Bavora byla v tu chvíli poctivě možná, a vstup do Brescie a dále do Itálie byl pro Jana již v dohlednu.

Datování tohoto konceptu do posledního prosincového týdne 1330, jak z rozboru textu vyplývá, má však jednu slabinu, nevíme totiž, resp. není nikde doloženo, zda skutečně poslal Jan k papeži už v tomto období nějaké vyslance. Účty se o nich nezmiňují, z toho však plyne pouze to, že se nemohli u kurie v žádném případě zdržet déle. Nezachytila je však ani doprovodná diplomatická korespondence; ale ani to by nemuselo vadit, šlo-li, a z podstaty věci muselo jít, o tajná jednání.

Zůstane-li tedy byt' sebekratší návštěva jakýchkoliv vyslanců Jana Lucemburského u papeže ještě na konci roku 1330 nedoložitelnou, je přeci z formulace především druhého odstavce návrhů zřejmé, že král Jan předem naznačil papeži Janovi svůj úmysl ovládnout některá italská území. Mohl se pak chovat v Itálii jako ten, kdo vystupuje v zájmu papeže a církve a zcela se odvrátil od Ludvíka Bavora. Papežův jakoby váhavý, vyčkávací postoj k Janovu postupu trvajícím do května t.r.¹⁸ mohl být zprvu způsoben právě tou skutečností, že byl o věci od samého počátku informován.¹⁹ Postup Jana Lucemburského tu prozrazuje mimořádně schopného a prozíravého diplomata, který si dovedl své dobrodružné podniky předem promyšleně zajistit alespoň základními diplomatickými tahy. Nemohl sice v Itálii vystupovat jménem a se souhlasem papeže, to taky nedělal, ale tím, že ho informoval, si zajistil alespoň odklad papežovy snad proti sobě namířené aktivity – a to mu do doby upevnění severoitalského panství zcela stačilo.

Další koncept návrhů vyslanců Jana Lucemburského papeži Janovi XXII. dochovaný v téže sbírce Instrumenta miscellanea²⁰ nenabízí již tolik otázek a co do

18 12. května odpovídal laskavě na to, co mu předložili další královi vyslanci (MBV, prodromus, č. 946) a téhož dne o tom psal i svému legátovi v Lombardii Bertrandovi du Pojet a toho současně žádal, aby do 22. července nepodnikal proti Janovi Lucemburskému nic nového (MBV, prodromus, č. 947).

19 Šustovy úvahy o postoji Jana XXII., t ý ž : *Král cizinec*, s. 520, že vyčkával, vycítil, že italský podnik vzdálí krále od Ludvíka Bavora a současně může být hrází francouzským požadavkům v horní Itálii, jsou reálné, a dokonce ještě lépe odvoditelné z existence návrhů králem papeži předložených. Král Jan neměl v tu dobu ovšem tušení o jisté nechtí papeže k francouzským požadavkům.

20 ASV, Instr.misc., sg. 1206 A1, A2, edice MBV, prodromus, č. 939.

svého časového zařazení je jednoznačný: jeho vznik je omezen oním rozmezím příchodu vyslanců ke kurii na jedné a konáním schůzky v Piumacciu na druhé straně, možná už odchodem vyslanců od kurie,²¹ tedy 28. březnem až před 12.–17. dubnem 1331. Jde o koncept textu řeči přednesené oběma vyslanci v ústním projevu v konzistoři před Janem XXII., tedy o text oficiální. Odrazely-li návrhy prvního konceptu tajná jednání mezi králem a papežem, pak přednesením těchto návrhů se vztah Jana Lucemburského k papeži dostal na veřejné diplomatické forum, jak to ostatně vyžadovalo jeho postavení pána již rozsáhlých severoitalských území a měst.

Na rozdíl od předchozího konceptu se v tomto případě jen jediný (pátý) z deseti dochovaných článků²² týká králova vztahu k Ludvíku Bavorovi,²³ tato záležitost tedy nebyla momentálně nijak zvlášť aktuální. Všechny ostatní články se týkají Itálie, resp. Janova panství na severu země. První obšírně líčí, jak Jan na výzvu Brescijských přijal nejprve panství v tomto městě a pak vešel do dalších měst a vsí Lombardie; všude se snažil zachovávat čest papeže a církve, přesto se král doslechl, že se jeho postup papeži příliš nelíbí, a proto ho žádá, aby mu naznačil svou vůli a jiné řešení, kterému se český král chce přizpůsobit. Další článek opakuje motiv, který se objevil už v prvních návrzích, totiž to, že Jan nabízí, nepřijal-li by papež králův předchozí návrh, přijmout řešení, které by navrhl francouzský král, mnoha epitety tu líčený jako bezmála dokonalý panovník; obdobně je tomu v devátém článku, kde Jan rovněž slibuje přijmout rozhodnutí Filipa VI. Zde už sotva můžeme předpokládat, že by král Jan nic nevěděl o současné nechuti papežově vůči francouzským nárokům v severní Itálii, dovedl však mistrně využít ve svůj prospěch formálně dokonalých diplomatických vztahů mezi kurií a francouzským královským dvorem i základní závislosti avignonského papežství na Francii, a veřejnou proklamací těchto obecně známých vztahů držet papeže v jistém smyslu a ve svém zájmu v šachu. Současně zjevně spoléhal na pozitivní francouzský postoj k lucemburským zájmům. Zbývající články těchto návrhů opakují v rozličných variantách základní myšlenku, že Jan je ochoten podržet nově získaná území v závislosti na papežství, pomáhat proti nepřítelům církve a papeže a na svých italských územích chránit svobody církve. Jako praktický projev péče o nová území je možno pojmout poslední ze zachovaných článků, jimiž král žádá o sejmutí interdiktů nad územími, jež získal na „tyranech“.

Po těchto návrzích a bezpochyby mnoha dalších ústních jednáních, o nichž nemáme žádnou povědomost, následovala dohoda uzavřená mezi papežem a českým králem. Písemnost, jež nás o ní zpravuje, je opět pouhým konceptem, kde se text

21 Naposledy jsou doloženi v účtech 12. dubna, srov. MBV, prodromus, č. 942; to ale ještě neznamená, že hned 13. odcházeli.

22 V případě tohoto návrhu se nedochoval text celý, chybí u něho třetí, závěrečný list papíru. Naopak první z obou listů, tehdy ještě archivně nezpracovaných jednotlivin, uveřejnil už R i e z l e r , *Vatikanische Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern*. Innsbruck 1891, s. 502–503, č. 1449.

23 Král nabízí svůj slib nikdy Bavorovi jako císaři neholdovat a nesložít mu slib věrnosti.

v něm obsažený důsledně nazývá *tractatus habitus ... super articulis*. To, co máme k dispozici, je tedy zápis jednání o jednotlivých člancích,²⁴ jak o nich strany hovořily a jak se na jejich formulaci shodly; jde tedy věcně opravdu o dohodu, ale nikoliv o právně závazný dokument. Některé články tohoto dojednání tematicky skutečně navazují na návrhy vyslanců obsažené v jejich konsistorní řeči²⁵ a druhý bod úmluvy se na *omnia capitula ... per nuncios ... tradita* přímo odvolává. Nikde ovšem nejde o doslovné převzetí formulace a především se liší celkové vyznění úmluv: král Jan tu není sebevědomým diplomatem, který nabízí své návrhy a současně si zajišťuje papežovu přízeň, ale, aniž by tím bylo ohroženo jeho italské panství, je tím, kdo, jistě v zájmu tohoto panství, papežovy podmínky přijímá a váže sebe a celý svůj rod řadou slibů. Bylo by možno říci, že diplomaticky tu má zcela vrch papež a přesto král v danou chvíli neztrácí nic ze svých italských zisků, nicméně jejich pokračování je do budoucna postavena hráz ve formě řady právních podmínek.

Co konkrétně dohoda obsahuje: první část (článek první až pátý) se vztahuje na ta území, která král Jan v Itálii již získal a kde je jeho panství již nesporné. Nejdříve jsou vyjmenovány Parma, Reggio a Modena, které král obsadil, nyní však vzdává do rukou papeže a přijímá je od něho v léno. Dále v několika bodech slibuje zachovávat na tomto území všechna práva církve a napomáhat právu, speciálně je vyčtena svoboda církevního soudnictví a apelace ke kurii. Nový je další, pátý bod, jímž se Jan zavazuje, že se přičiní o to, aby i jeho oba synové slíbili dojednání zachovávat.

Druhý oddíl ujednání (bod šestý až jedenáctý) se obrací do budoucna a jakékoliv další výboje Janovy váže řadou podmínek: v Lombardii již král v budoucnu neokupuje další území, pokud, pak jen se souhlasem papeže, v Toskáne a větší části Lombardie nepřijme vládu v žádném městě bez dovolení papeže a ten takové dovolení nemíní dát, král se nezmocní území patřících pod vrchní světskou vládu církve bez předběžné dohody s těmi, kdo tato území dosud drží. U dalších dvou bodů této části dohody nebylo dosaženo úplné jednoty, takže jsou u nich připojeny výhrady krále Jana i reakce papežovy, u dalšího pak výhrady papeže Jana a reakce královy. Devátý článek žádal králův slib, že neobsadí ani nenapadne území v Lombardii a Piemontu nebo kdekoliv jinde, která patří sicilskému králi,²⁶ tím se ale král Jan nemínil vázat, takže k tomu prohlásil, že se bude na kterémkoliv území sicilského krále bránit, pokud sicilský král na něj

24 Termín „tractatus“ užívala papežská kancelář právě pro typ zápisu o diplomatickém jednání, který dostaly strany do rukou, případně, jednali-li vyslanci, mohl být po nich či jiném poslu zaslán tomu, v jehož zájmu a jméne se jednání vedla. Tak užito v MBV, prodromus, č. 1128.

25 První článek dohody se věcně váže na sedmý článek řeči, třetí dohody na čtvrtý a osmý řeči, čtvrtý na šestý, šestý a sedmý bod dohody na sedmý článek řeči a dvanáctý článek dohody na pátý řeči.

26 Míneň je Robert Neapolský, jehož značně samostatná, leč v důsledcích propapežská politika s tendencí po sjednocení rozdrobených území severní Itálie ovlivňovala pruhem teritorium od římského pobřeží do Toskány a Lombardie s hlavními body v mocné Florencii a Milánu. Titul sicilského krále (vlastní Sicílie) užíval i Friedrich Aragonský, který se ale z aktivní italské politiky již dávno stáhl.

zaútočí; na to papež prostě prohlásil, že nedovolí, aby mezi nimi, tj. sicilským a českým králem vznikla válka. Dalším sporným bodem zůstal vztah k Milánu a Milánsku.²⁷ Slib zde nezaútočit a neobsadit toto území podmiňoval král Jan náhradou bezpráví a škod, kterou mu Milán byl dlužen, a ohradil se, že si nemíní nechat uzavřít cestu vést proti němu kdekoliv válku. Zde papež opět reagovat prohlášením, že nemíní souhlasit s tím, aby z takových příčin byla vedena válka mezi králem Janem a Milánskými, a že se chce přičinit o spravedlnost, tedy o náhradu naznačených škod.

Několik dalších článků ujednání se přesnějšími podmínkami vrací k základním ustanovením již jednou zachyceným. Týkají se charakteru léna, které král přijal: papeži neplyne z udělení léna povinnost temporální ochrany, naopak porušil-li by král lenní věrnost, vrací se jeho léno církvi. K těmto jakoby opomenutým a dodatečně zařazeným druhotným ustanovením patří i obvyklý slib nepodporovat Ludvíka Bavora a pomáhat proti němu papeži. Věcně je pozoruhodné další ustanovení: král Jan se jím zavazuje opustit Luccu²⁸ s jejím okolím, resp. prostřednictvím svého syna Karla se jí vzdát do rukou papeže nebo jím jmenovaného zástupce a to v plné důvěře v rekompensaci ze strany papeže. Hned následující článek pak posouvá vzdání Luccy k termínu 29. září téhož roku a do té doby se papež zavazuje přispět k uzavření dohody mezi sicilským a českým králem, mezi Florencií a českým králem a mezi českým králem a všemi, kdo s ním mají jakékoliv nesrovnalosti v Lombardii. Do téhož termínu 29. září pak obě strany vystaví o splněných podmínkách konečné listiny. Král Jan se ještě přičiní o přísahu svých synů vztahující se na všechny body dohody.

Tím však ještě dohoda nekončí. Zbývající odstavce ujednání se ještě jednou vracejí k formálně právním náležitostem vyplývajícím z předchozích dohod: řádné lenní a vazalské listiny mají být vystaveny teprve po proběhnutí lenních formalit; král Jan se podřizuje ve svém sporu se sicilským králem rozhodčímu výroku papeže, ale jen za podmínky, že totéž učiní sicilský král. Poté a na závěr všech jednání ještě král Jan přísahal na evangelia, že vše dojednané bude zachovávat, a rovněž papež Jan slíbil dostát svým závazkům z dohody plynoucím; papež také nařídil přítomným notářům vystavit o ujednání řádné instrumenty. Po tomto logickém závěru protokolu o celém jednání pak následuje ještě jeden zcela osamocený odstavec, který odkazuje na to, že během celého jednání se papež i král shodli na tom, že o všem má být zpraven francouzský král, aby se mohl vyjádřit, chtěl-li by, aby kterékoliv ustanovení o Lombardii znělo jinak; chtěl-li by, byl by český král povinen opustit Parmu, Reggio a Modenu.

27 Mocný Milán pod Azou Visconti byl tak nezávislý, že tvořil v Lombardii samostatnou politickou sílu; pokud mají ještě oprávnění staré pojmy guelf – ghibellin, blížil se – i dobrými kontakty s Robertem Neapolským – spíše první straně.

28 Lucca, ohrožená florentskými a dalšími vojsky, poslal Jan Lucemburský na pomoc vojenský sbor pod vedením Simona Filippi de'Reali, který vtáhl do města 1. března 1331 a jako Janův vikář se tu ujal vlády. Lucca se stejně jako Bresciana stala dědičnou signorií Lucemburků, snad i proto měl být jejím vzdáním do rukou papežových pověřen následník Karel.

Dojednání, která třetí koncept zachycuje, nebyla snadná a jednoduchá. Po prvotním logickém seskupení jednotlivých bodů se tematiky ne zcela sourodě vracejí a upřesňuje se již řečené, jak se zainteresované strany zřejmě vracely k již projednanému. Po samém závěru se ještě poznamenává odstavec o francouzském králi, *quod ante predictas convenciones et in ipsis fuit expresse actum*. Byl to spíš král Jan než papež, kdo zřejmě chtěl mít takový odstavec v konečném znění dohody zachycen, francouzský král pro něj představoval vyvážení tolika podřízení se papeži Janovi, jeho lenní svrchovanosti a výrokům, že chtěl mít v dohodě uvedenu spřátelenou sílu.²⁹ Věděl český král, že se tím do jisté míry zaštiťuje někým, koho by papež u severoitalských záležitostí neviděl příliš rád, a tak papeži komplikuje situaci a alespoň maličko ho drží v šachu? Nebo tu francouzský král měl být protiváhou zjevného italského spojence papežova, sicilského krále Roberta Neapolského? V každém případě začlenila tato dohoda krále Jana do špiček italské politiky a v řešení vši složité problematiky Jan obstál: za cenu formálního lenního svazku podržel všechny územní zisky a zaprotokolovanými omezeními se do budoucna nenechal příliš vázat.

Časově zařazení dohody, která je kladena před dohodu v Piumacciu, tedy před 17. duben 1331, má také jedno úskalí. Je to ujednání, v němž nejčastěji jako aktivní, jednající činitel vystupuje papež Jan XXII. Byla tedy uzavřena v Avignonu. Tam byli alespoň do 12. dubna královi vyslanci. K jednání však došlo mezi papežem a králem³⁰ a podle toho bychom měli předpokládat rovněž přítomnost krále Jana při těchto jednáních. A skutečně: ve druhém odstavci král Jan slibuje zachovávat všechna ujednání, která předložili jeho vyslanci *ante ipsius regis adventum ad curiam*, Jan Lucemburský byl tedy u kurie v Avignonu osobně přítomen při projednávání této dohody. Žádný doklad se o jeho pobytu v Avignonu však nikde nedochoval. Účty papežské komory zachytily do 12. dubna přítomnost králových vyslanců, nikoliv krále, jeho návštěva tedy musela být krátká a časově není pevně určitelná. Víme, že 5. března slavnostně přijal signorii v Parmě a následně se intenzívně věnoval úpravě tamních složitých poměrů. Ještě z 10. dubna pocházejí dvě listiny, které v Parmě vydal pro benátského dóžete Dandola a pro místovikáře v Brescii Friedricha z Castelbarka a jeho bratry³¹ a už 16. dubna jednal s legátem Bertrandem a dalšími v Castelfrancu – to by tedy již musel být z Avignonu zpátky. Jediné řešení je to, že Jan zajel bleskově do Avignonu 10. dubna či těsně po tomto datu,³² ještě před koncem doloženého

29 T a b a c c o , Giovanni: *La casa di Francia nell'azione politica di papa Giovanni XXII*. Roma 1953.

30 Nelze dobře předpokládat, že by tuto dohodu uzavřel jménem papežovým, tedy mimo Avignon (a v tom případě v Piumacciu), jeho legát, aniž by tato skutečnost byla uvedena; stejně tak zmiňované papežovy výhrady ke znění základu ujednání dvou článků ukazují na jeho osobní, legátem nezprostředkovaný postoj.

31 RBM III, s. 681, č. 1746, s. 682, č. 1747.

32 Bylo by možno myslet i na to, že o obsahu obou listin z 10. dubna rozhodl již o nějaký den dřív a datum, které obě písemnosti nesou, je datem zlistinění, při kterém už král nemusel být osobně přítomen, nikoliv rozhodnutí.

pobytu vlastních legátů, kteří zřejmě všechna jednání dobře připravili, s papežem se někdy kolem 12.-13. dubna dohodl a pak s vědomím jeho postoje a jistotou dohody se rychle vrátil do Modeny a k jednáním s legátem. Po nich ještě ceremoniálně přijal 23. dubna dědičnou signorii v Modeně, navštívil Reggio a až 24. dubna se odtud vrátil do Parmy, kde ho už od 15. dubna očekával syn Karel, povoláný do Itálie z Lucemburska. Přednost dávaná politickým záležitostem a rychlost, s jakou je Jan na rozličných místech vyřizoval, je i z tohoto maličkého časového úseku zřejmá. Bylo by jen přirozené, že mu stálo zajet osobně do Avignonu, jednání s papežem se zúčastnit a nějaký text avignonského protokolu vzít zpět do Itálie s sebou. To jistě dohodu v Piumacciu značně usnadnilo a postavilo ji na pokud možno reálný základ. Závěry ujednání z Piumaccia, které neznáme a o nichž nevíme, byly-li písemně zachyceny, se bezpochyby nesly v duchu dohod z Avignonu. Ve srovnání s tamní důležitou diplomatickou schůzkou měla schůzka v Piumacciu spíše proklamativní a společenský, méně zásadní, diplomatický charakter;³³ v Piumacciu získaly závěry avignonského ujednání a dohod s papežem publicitu, ta však, aniž byla v Piumacciu zmiňována, byla oním podstatným. Přitom avignonská dohoda přeci předpokládala termín ke splnění závazků z obou stran, ostatně ke své oficiální platnosti měla dospět až datem 29. září 1331, proto ani nemohla být zveřejňována. Z této situace pocházel v praxi i jeden ze zdrojů oné kuriální zdrženlivosti nevystupovat zatím proti českému králi.

Nejen plné realizování, ale samo definitivní stvrzení avignonské dohody vyšlo nakonec do ztracena, jelikož do termínu k podpisu smlouvy z Avignonu, do 29. září 1331, se situace Jana Lucemburského v Itálii značně změnila. Už 2. června opustil Parmu, nějaký čas se zdržel ještě v Pavii, ale počátkem července byl již definitivně mimo hranice země, kde zanechal k další správě rozsáhlého panství jen syna. Sám se věnoval opětnému zlepšení vztahů s Ludvíkem Bavořem, do tohoto období patří z domácí české politiky i domažlické úmluvy, vše vládní a politické záležitosti vzdálené italské problematice. Janův odchod z Itálie byl zřejmě pro kruhy jemu tam nakloněné nečekaný a pro propapežskou stranu až rozčarováním: Robertovi Neapolskému papež Jan XXII. psal, že český král z Lombardie odešel, ale nikdo u kurie že zatím neví, kam, jestli k Ludvíku Bavořovi nebo k francouzskému králi.³⁴ Papež sám byl příliš realista, než aby ho Janův odchod nějak zaskočil, snad už vzdálenost termínu k ratifikaci avignonské dohody byla volena s ohledem na to, aby se celá situace měla možnost vyjasnit. Přesto nové spřátelení Jana Lucemburského s Ludvíkem Bavořem nesl papež velmi těžce a českému králi ho tak snadno neodpustil.³⁵ Všechna zvláštní ustanovení avignonské dohody přestala být respektována, podmíněnost dalších lucemburských výbojů v Lombardii a zvláště v Milánsku a vůči Robertu Neapol-

33 Vlastní životopis Karla IV. (ve vydání *Vita Karoli Quarti*. In: K a r e l IV.: *Vlastní životopis*. Praha 1979, na s. 54–55) také zachycuje schůzku z Piumaccia, ale neví vůbec nic o dohodě z Avignonu ani o tamních jednáních.

34 MBV, prodromus, č. 954.

35 MBV, prodromus, č. 977, 988, srov. též Š u s t a , J.: *Král cizinec*, s. 493–496.

skému se stala bezpředmětná už jen proto, že ustaly samy výboje. Samozřejmě nepřicházelo dále v úvahu ani vzdání Luccy, jež i v budoucí politice Karla IV. hrála tak významnou roli. Zůstala ovšem holá realita lucemburského panství tam, kam až dosáhlo do počátku června 1331, a to na tak dlouho, jak je bylo možno udržet.

Za takového stavu věcí je samozřejmé, že o avignonské dohodě nebyly nikdy sepsány a vystaveny slíbené instrumenty a že se o jejím obsahu ve veřejnosti ani moc nevědělo. Dohoda nikdy nenabyla plně právní platnosti, jelikož nebyla nikdy ratifikována. Její cena – a to zcela mimořádná – spočívá v pokusu o zachycení závazného stavu v poměru papeže Jana XXII. k italské politice Jana Lucemburského v okamžiku jejího vrcholu. Spolu s oběma koncepty, které zachytily k dohodě směřující návrhy králových vyslanců, ukazuje schopnosti a prozíravost královny diplomacie, její možnosti a meze. Koncepty samy jsou pak ojedinělým pramenem, který zachycuje přípravná jednání, postupy a zákruty dohod velké politiky.

IL RETROSCENA DIPLOMATICO DELL'ORIGINE DELA SOVRANITÀ DI GIOVANNI DI LUSSEMBURGO NELL'ITALIA SETTENTRIONALE

L'articolo esamina e mette in correlazioni storiche le tre minute senza data, custodite nel fondo Instrumenta miscellanea dell'Archivio Vaticano, che riguardano la fase preparatoria dell'accordo tra Giovanni di Lussemburgo e il legato papale Bertrand du Pojet. La minuta più breve contiene cinque punti nei quali gli ambasciatori del re Giovanni offrono la sua fedeltà al papa per aiutarlo contro Luigi di Bavaria e che riguardano anche gli interessi del re in Italia. La seconda minuta presenta il discorso che gli ambasciatori fecero di fronte al papa e nel quale parlarono delle circostanze e delle condizioni dei possedimenti del re nell'Italia settentrionale. L'ultima minuta registra l'accordo tra il papa e il re conclusosi durante un incontro personale tra i due ad Avignone in un momento, nel quale i possedimenti del re erano ormai una realtà e i termini dell'accordo ne regolavano gli aspetti giuridici, da un lato, e, dall'altro, fissavano delle barriere contro eventuali ingrandimenti. Dalle analisi risulta che la prima minuta è databile nell'ultima settimana di dicembre 1330 ed attraverso essa, in una forma delicata, Giovanni di Lussemburgo informa il papa della sua intenzione di entrare in Italia. La seconda minuta descrive le trattative degli ambasciatori dal 23 marzo al 12 aprile 1331 e l'idea stessa dell'accordo reciproco vi è collegata dai punti di vista temporale e di contenuto. L'accordo rappresentò una piattaforma impegnativa per l'incontro diplomatico a Castelfranco e Piumaccio. L'accordo di Avignone fissava il termine ultimo per la ratifica al 29 settembre 1331; essa non ebbe luogo a causa delle mutate condizioni dopo la partenza di Giovanni di Lussemburgo dall'Italia. Tutte le tre minute rappresentano un insieme unico che illustra i tentativi e le aspirazioni dietro le quinte e le stesse trattative diplomatiche in un momento che finora non fu oggetto di pubblicazioni.

Traduzione italiana Anna Safarova